

"Sevdiyim əsər" layihəsində yazırların, elm, sənət adamlarının ən çox sevdiqləri əsər haqqında söhbət açırıq. Budəfəki həmsöhbətimiz ədəbi tənqidçi, ədəbiyyatşünas Mətanət Vahidir. Mətanət xanım sevdiyi əsər Joze Sarmaçonun "Korluq" romanıdır.

- Hansı məziyyətlərinə və bədii keyfiyyətlərinə görə Joze Sarmaçonun "Korluq" romanı sizin sevdiyiniz əsəridir?

- Joze Sarmaçonun ən çox üslubunu sevirəm və "İsaniñ incili"ndən sonra ona ələ aşıq oldum ki, bütün romanlarını oxumaq qərarına gəldim. Sarmaçonun stilini unikalıdır: onun az qala səhifə boyunca uzanan, bununla belə yormayan cümlələrdən ibarət, yüngül akademik çalarlı, bütün mətni müşayiət edən, ləzzətli damaqda qalan incə ironiya təhkiyəsi zəvq verir. "Korluq" romanında sətir aralıklarında "İncil", dini rəvayətlər və bədii əsərlərə sıx-sıx gəndərmələrin fərqi nə varmaq mümkündür.

"Korluq" romanında etik məsələlər qabardılır; bir-birinin ardınca insanları saran korluq metaforadır - ağılın, təfəkkürün, düşüncenin, hətta qəlbin, bəsirət gözünün korluğu, mənavi gərməzliyi ifadə edir. Müəllif kor olmuş insanları nəhaq yerə dəlixanəyə yığır ki. Müəllif insanın psixologiyasının bilicisi kimi, təbib kimi bu mənavi belənin diaqnozunu qoya bilib. Sosial eksperimentləri sevən Sarmaçon üçün korluq priyomu cəmiyyətə özünü göstərmək məqsədi daşıyır. İnsan kritik situasiyalarda əsl özünü tanıyır, sərhədlərini bilir. "Korluq" cəmiyyətə özünü göstərən güzgüdür - "buyurun baxın özünü, əsl kimliyinizi görün, mahiyyətinizə varın" deyir.

Kitabın əvvəlində onun orijinaldakı adı yazılıb - "Ensaio sobre a cegueira". Portuqal dilindən mənası "Korluq haqqında əsə"dir. Nədənə bizdə də, rus, türk və ingilis dillərinə də romanın adı məhz "korluq" kimi tərcümə olunur. Halbuki bu romana ən çox ələ müəllifin verdiyi ad yaraşır. Romanda yaşananlar bir xəyal məhsulu olduğu və bu fiziki qüsur vasitəsilə insanın mənavi zəlalətindən bəhs ediliyi üçün "Korluq haqqında əsə" adı, fikrimcə, əsəri və müəllifin məramını daha dolğun ifadə edir.

Əsəri dilimizə Nadir Qocayəbiyl rus dilindən tərcümə edib. Adətən, dilimizə bərabər tərcümələr ucubatsızdandır. Əcnəbi müəlliflərin əsərlərini rus dilində oxumağa üstünlük verən biri kimi deyim ki, müəyyən qüsurları gözdərdə etsək, tərcüməçi bu əsərdə Sarmaçonun üslubunu saxlamağa əsasən nail olub.

- Sarmaçonun "Korluq" əsəri diaoloqların quruluşuna görə müəyyən qədər Folkerin əsərlərini yada salır. Ümumi stil baxımdan işe sanki bir az Kamünün "Vəba" əsərini xatırladır. Hətta süjetinə görə də oxşarlıq duyulur. Kamünün əsərində vəbadan, Sarmaçonun romanında korluqdan söhbət gəlir. İstərdim yuxarıda haqqında danışılan oxşarlıqları şərh edəsiniz...

- Bu bənzərliklər üst qatda görünən və buna görə də çox bilinən, haqqında çox bəhs edilən məsələlərdir. Joze Sarmaçon kimi Uilyam Folkerin əsərləri də çətin oxunan mətnlərdən hesab olunur. Folknerə sual verilir ki, sizin romanlarınızı hətta üç dəfə oxuduğundan sonra belə, anlamayan oxuculara məsləhətiniz nə olardı? Yazıcı cavab verir ki, 4-cü dəfə oxusunlar. Həqiqətən, müəllif yazdığını necə oxumaq barədə qaydalar kitabı da yazmalı deyil ki. O, dəfələrlə vurğulayırdı ki, üslubu əsərin mövzusu müəyyənləşdirir. Məsələyə bu nöqtəyi-nə-

zərdən yanaşsaq, Sarmaçonun "Korluq" romanında təhkiyə oradakı mövzu qədər ağırdır. Bununla belə, müəllifin ironiyası oxu prosesinə qərbə bir "əyləncə" qatır. Kitabı yeni oxumağa başlayanda Sarmaçonun yazı tərzini, xüsusən, dialoqların durğu işarələri və təhkiyə kimi təqdim olunması

İnsan öz cəhənnəmini özü yaradır

Mətanət Vahid: "İnsanı görməyə qoymayan içində özünə yer etmiş qorxularıdır"

müəyyən çətinlik törədə bilir. Az sonra işe artıq mətnə ələ alırsan ki, bu dəyişikliklərin fərqi varmırsan. Bu kimi fərqliliklər şəxsən mənim üçün sadəcə bir eksperiment təsiri bağışlayır. Alber Kamünün romanı işe müqayisəyə gəlincə, korluq, vəba, ümumiyyətlə, fiziki xəstəliklər mənavi belələrə metaforadır və onlarla müəllif tərəfindən bu və ya digər dərəcədə işlənib.

- Bu romanda dünya ədəbiyyatında başqa hansı əsərlərlə paralellik görürsünüz?

- Oxuduqlarımdan Con Uindemin "Trifidların günü" romanı ilə müəyyən paralelliklərdim. Bu əsərdə yaxınlaşan kometaya baxdıqları üçün əhəlinin böyük əksəriyyəti korlaşır, yalnız başını qaldırıb güyə baxmayan olduqca az sayda adam görməyə davam edir. Korluq azmış kimi, sonradan əhali həm də vəbaya tutulur. Sarmaçonun romanında olduğu kimi Uindemin də əsərindən çıxan notice həm də budur ki, insanların düşdükləri bütün vəziyyətlərdə, sağ qalmaq uğrunda mübarizədə insan olduqlarını yaddan çıxarmamalıdır. Ümumiyyətlə, apokaliptika janrında yazılmış bütün əsərlər qlobal faciələrin insan həyatına müdaxiləsi və bunun nəticələri ilə bağlı qənaətlər bu və ya digər dərəcədə bir-birinə bağlayır. Bu baxımdan Herbert Uel-

sin "Dünyaların savaşı" romanı ilə də müəyyən bir paralellik aparmaq olar. Baxmaya-ran ki, orada faciəyə səbəb pandemiya və ya təbiət hadisəsi deyil. Korluq motivini işe H.Uels "Korlar ölkəsi" hekayəsində işləyib.

- Sarmaçon korluq ideyası ilə bu əsərdə eksperiment aparır. İnsanın daxilində birinci hansı hisslər gəlir: insani, yoxsa ki heyvani instinkt? Sizcə, Sarmaçon bu suala nə qədər cavab tapa bilib?

- İnsanı alışırdı, hər mənada ehtiraslarının qulu olmaqdan çəkinməkdir. Həvəs gəldiyi anda düşünmədən sənə aid olmayana əl uzadırsansa, başqasının haqqına sahiblənsənsə, demək, heyvani instinkt qalib gəlir. İçindəki insan yalnız imtinalardan sonra üzə çıxır. İnsanın qarşısına çıxan hər imkana sahiblənmək azarı nəticədə hər cür əxlaqsızlığa ehtiyac donu geyindirməklə, hər cür şəərəfatsızlıya bir şəkildə haqq verməklə nəticələnir. Lap uşaqlıqdan "insan yer üzünün əşrafidir" fikrini eşitməyə alışmışıq. İnsanın xislətindəki şeytanilik ağır gələndə eyni fikri dəyə bilirikmi? Qarnını doymur və cinsi istəkləri uğrunda heyvani mübarizə verən insanın heyvandan fərqi nə olur? Məsələn, "Korluq" romanında ilk fürsətdə gənc və gözəl qadınla birlikdə olan həkimin vicdanı yalnız həvəsi ötür keçəndən sonra tərpənir. Halbuki onun arzadı sədəqət mücəssəməsidir və onunla birlikdə bu cəhənnəmə gədən yolu özü seçmişdi.

Həkim işe düşüncədən ona xeyanətlə təşəkkür etdi. Ümumiyyətlə, Sarmaçonun romanlarında qadına yaxşı mənada fərqli münasibət müşahidə edirik. "Korluq" romanında da qadınlar daha vicdanlı, daha mərhəmətlidir. - **Sizcə, gözü görə yeganə insan mə?**

düyü halda, insanların xilas üçün mücadilə aparın həkimin arvadıdır. Zərif, lakin ədalətli bərpə etmək gerek olduğu zaman "uf" demədən öldürə biləcək qədər güclü qadın. Tələs-süf ki, itmiş ədalətlin bərpası da yalnız güc təbiiq etməklə mümkündür. Beləcə, korluğun səbəbinin insanın fitrətən vəhşi olması, bir-birini əzməyə, özünü ucaltırmaq, xilas etmək üçün başqalarını tapdalağa hazır olmasının nəticəsi kimi görürük. Bu belədən salamat qurtaran, fiziki cəhətdən məhv olmadığının əziyyətini də çəkir. Bəxsin intellektual kəsım cəmiyyət üçün həmişə narahatdır, onların sənət zövqündən tutmuş, özlerini inkişaf etdirmək istəməməyinə qədər hər şeyin dərdini çəkir. Yer üzündə heç bir düşünmədən, daim başqalarını qınayır, özünə baxmağı ağılinın ucundan belə keçirməyən insanlar qədər bəxtəvəri yoxdur. Onlar nə sözlərini, nə özlərini, nə də əməllərini ölçüb-biçər, beləcə ölçü-biçisiz həyatlarına yalnız beyinlərinə yerləşə biləcək qədərli ilə gözəbt olarlar. Onları ölənən, cəmiyyətin, dünyanın problemləri maraqlandırmır. "Toyuq korluğu" insanlara dünyayı xoşbəxtlik rəngində çəkir. Yeri gəlmişkən, Zahid Santorpağın "Dərdin sarı çapkanı" romanında Bulud müəllim sarı korluğa tutulur və dünyanın sarrını onunla müxtəlif çalrırdır. Sarmaçonun romanında sonra Zahid bəylin romanını bir də oxudum, maraqlı analogiyalar aparmaq oldu. Bunun üçün ilah da bir mətnin o birinin təsiri ilə yazılması lazım deyil, hətta özündən əvvəlki əsərlə tanış olmadıca o oxşar fikri mətnə ifadə etmək mümkündür. Her iki əsərdə korluğun qarənindədir, çünki yeganə görəndir.

- Sizcə, gözü görə yeganə insan mə?

bi nədədir?

- Müstəqim mənada, fiziki korluq qarənli bərpə etmək gerek olduğu zaman "uf" demədən öldürə biləcək qədər güclü qadın. Tələs-süf ki, itmiş ədalətlin bərpası da yalnız güc təbiiq etməklə mümkündür. Beləcə, korluğun səbəbinin insanın fitrətən vəhşi olması, bir-birini əzməyə, özünü ucaltırmaq, xilas etmək üçün başqalarını tapdalağa hazır olmasının nəticəsi kimi görürük. Bu belədən salamat qurtaran, fiziki cəhətdən məhv olmadığının əziyyətini də çəkir. Bəxsin intellektual kəsım cəmiyyət üçün həmişə narahatdır, onların sənət zövqündən tutmuş, özlerini inkişaf etdirmək istəməməyinə qədər hər şeyin dərdini çəkir. Yer üzündə heç bir düşünmədən, daim başqalarını qınayır, özünə baxmağı ağılinın ucundan belə keçirməyən insanlar qədər bəxtəvəri yoxdur. Onlar nə sözlərini, nə özlərini, nə də əməllərini ölçüb-biçər, beləcə ölçü-biçisiz həyatlarına yalnız beyinlərinə yerləşə biləcək qədərli ilə gözəbt olarlar. Onları ölənən, cəmiyyətin, dünyanın problemləri maraqlandırmır. "Toyuq korluğu" insanlara dünyayı xoşbəxtlik rəngində çəkir. Yeri gəlmişkən, Zahid Santorpağın "Dərdin sarı çapkanı" romanında Bulud müəllim sarı korluğa tutulur və dünyanın sarrını onunla müxtəlif çalrırdır. Sarmaçonun romanında sonra Zahid bəylin romanını bir də oxudum, maraqlı analogiyalar aparmaq oldu. Bunun üçün ilah da bir mətnin o birinin təsiri ilə yazılması lazım deyil, hətta özündən əvvəlki əsərlə tanış olmadıca o oxşar fikri mətnə ifadə etmək mümkündür. Her iki əsərdə korluğun qarənindədir, çünki yeganə görəndir.

- Sizcə, gözü görə yeganə insan mə?

tiq olar. Reallıqdakı vəziyyət mahiyyətə "Korluq" romanındakından fərqli deyil ki. Gözlərimiz açıq olsa da, "görmürük", geniş yumulmuş gözələrlə" gerçəklərə korluq. Bunlara yaşamağa məhkumcu. Bu məhkumluğun fərqi olmadıqı, baxsa da gərmədiyi, yaxud gərmək istəmədiyindən şüurun "sən-dürdüylü" nəsnələr üçün istifadə edilir. Əslihdə, "bəyaz korluq"dan daha çox IQ səviyyəsi aşağı olan insanlar əziyyət çəkirlər. Mən "əziyyət" deyirəm, amma insan fərqihdə o-lmadığına bəhsinə min bir əziyyətlə başa gələnlə telefonlar, avtomobillər və s. Halbuki yəqə-nir və xoşbəxt olmaq üçün insana bu qədər lazım deyil. Elmi texnologiyaların inkişafı həyatımızı asanlaşdırırca, alçaqlınlıq art-dıqca hüzurumuz qadır, lazımsız əşyalar, la-zımsız adamlar böyük bir lazımsız kütləyə çevrilib həyatımızı çirəkəba bulayır. "Korluq" romanında insanların gözünün tutulması bu mənada cəza da sayıla bilər. Lütf də. Axi bu korluq epidemiyası olmasaydı, insanlar nə qədər yalnız yaşadıklarınının, mənasız şeylər uğrunda mübarizə apararaq həyatlarını çətinləşdirdiklərinin fərqihdə olmazdı. O kli-nikada bir neçə günlük nahar üçün üst-başlarındakı ən qiymətli əşyalarından

ətrafındakıları qorumağa, xilas etməyə nail olur. Onun simasında xeyirxahlıq və sevgi, sədəqət və qayğıkeşlik cəm olaraq kiçik qrupun vicdanına çevrilir, qarənliqda yolunu itirmiş insanlara mayak olur, çıxış yolu göstərir.

- Əsərdə heç bir obrazın adı yoxdur. Sizcə, Sarmaçon niyə obrazlarına ad verməyib?

- Roman, ümumiyyətlə, xüsusi isimlərdən anmış şəkildə yazılıb. Yalnız obrazları deyil, məkanların da adı verilmir. Burada baş verənərdən mənasız və məkansızdır, hansısa konkret milliyyətə də aid edilmir. Yeni kim oxusa, orada öz ölkəsini, şəhərini və özünü görə bilər. Əsərdə həkimin arvadından başqa heç kim gərmür, hamısı üçün dünya bir rəngdədir, əslihdə, rəngsizdir. Bu insanlar gərmə qəbiliyyətlini itirməklə hər şeyi itiriblər, iş, ev, maddi imkan axıca qalıb, aralarındaki irqi, milli, dini, sosial fərqlər silinib. Müəllifin məqsədi insanı hər hansı milliyyətə mənsubluğunu vurğulamaqdan daha üstün olduğunu, ideyanın bəşəri olduğuna, ümumiyyətlə, insana aid edildiyinə görə adlandırmalara ehtiyac gərməyib.

- Romanda belə bir cümle var: "Kordan daha pisi, gərmək istəməyəndir". Sizcə, müəllif "gərmək istəməyən" deyərken kimləri nəzərdə tutur?

- Romanın əvvəlində "Nəsihətlər kitabından" epigrafl verilir: "Baxa bilən gərəcek. Gö-rə bilən yadda saxlayacaq." Burada baxmaq, gərmək yalnız gözün ixtiyarı nöqtəyə yönəlməsi anlamında deyil, ağılı, qəlbi gözü ilə baxıldığı zaman idrak edildiyi, baxdığını ürəklə yanaşıldığı zaman gərməyin mümkünlüyü anlamındadır. Sarmaçon deyir ki, insan Marsda heyət axtırar, amma yanın-

kor olmamış, biz əvvəldən kor idik". Sizcə, bu cümlədə altdə keçmişə hansı kontekstdə işarə edilir?

- Korluq motivinin köklərini mifologiyada, dini və klassik ədəbiyyatda tapmaq olar, buna kifayət qədər nümunələr var. "İncil" də Hz.İsanın möcüzələrindən biri kimi yer alan pırtıca məşhurdur: İsa davamçılari ilə birgə gərdərkən anadangəlmə kor birinə rast gəlir və ondan soruşurlar ki, bu adamın kor do-ğulmasının günahkar özüdür, ya valideyn-ləri? İsa cavab verir ki, heç biri günahkar deyil, onun gözünə əlini sürdür və gözələrini ağır. Apostol Pavel haqqında başqa bir pırtı-çada işe İsanı və ümumiyyətlə, xristianlığı qəbul etməyən Savi onlarla mübarizə aparır, Tanrı onu cəzalandırır və Dəməşqə yollanarkən, başını qaldıranda günəşin güclü şüasından gözleri tutulur. Variantlardan birində onun Tanrının, digərində İsanın şüası olduğu qeyd edilir. Savi xristianlığı və İsanı qəbul edir, 3 gün sonra işe gözleri açılır. Bu pırtıcaları müxtəlif cür mənalandırmaq olar: Hz. İsanın o adamın gözünü açması, əslhdə, insanın bəsirət gözünü açması, heç-qə-tə çətməsi və buna bir müqəddəsin vasitəsilə nail olması deməkdir. Başqa sözlə, insan çox şeylərin fərqi nə varmadın yaşayır, ta ki çətinliklərlə üzələnsə kimi. "Dağ gün" həmişə gerçəklərin üstündən pərdələrin qaldırılmasına səbəb olur, hər şey çıpaqlıqlı ilə gərmür. "Korluq" antiqlobalist ideyanı əks etdirən, eyni zamanda, bəyaz qəd et-diyim kimi, apokaliptika janrının xüsusiyyətləri ilə yazılmış roman-pırtıcadır. Köklərini isə mifoloji mətnlərdə və xristianlıqda pırtıca-lardan alır. Ümumiyyətlə, Sarmaçonun ya-radıcılığında dini mətnlərin interpretasiyası əsas yer tutur. Bu mənada bu pırtıcalarda əksini tapan fikir "Korluq" romanı üçün keçər-li-dir və sizin sualınıza cavabdır.

- Romanda xüsusi diqqətinizi çəkən detal, dialoq və ya məqam hansıdır?

- Əsərdə səhnələr olduqca sarsıdıcıdır, göz yaşlarımlı saxlaya bilmədiyim, ürəyimi ağrıdan epizodlar çox oldu. Ən çox sarsıldığım hissə işe korların kilsəyə gəldikləri və orada qarşılaşdıqları ilə bağlı epizod idi. Bu-rada həkimlə arvadı arasındakı dialoq xüsu-si anlam kəsb edir: "...Ancaq obrazlar onsuz da gərmür. Səhv edirsən, obrazlar onlara baxanların gözələrli gərm, ancaq indi hər tər-refi korluq bürüyüb. Sən ki görürsən. Görmə qəbiliyyətim itirməsən belə, hər gün daha az gərəcəyəm, gün-ü-gündən korlaşıcağam, ona görə ki, mənə heç kəs gərməyəcək". Dialoqun davamı dəhşətli, sadəcə fikirler uzun-uzadı ilmə-ilmə bir-birinə ələ toxunub ki, o təəssüratı yaşamaq, romanın, bəlkə də, bütün yükünü özündə yatan kəlmələri dərk etmək üçün yalnız əsəri oxumaq lazı-m-dır.

- 2008-ci ildə rejissor Fernando Meyrelleş əsər əsasında eyniadlı film çəkdi... Bu ekran əsəri birmənalı qəşələndirdi. Xüsusən də, final hissəsinin qarşılanması ilə bağlı narazılıqlar var idi. Sizin bununla bağlı fikirləriniz necədir?

- "Korluq" filmi haqqında çox yüksək fikirlər dəyə bilməyəcəyəm. Çünki "Korluq" roman olaraq yalnız süjet xətti ilə deyil, məhz Sarmaçonun yozumunda, onun təqdimatı və üslubunda mükəmməllik qazandı. Bədii mətn mütləli prosesində oxucunun təsəvvü-ründə vizuallaşır və əksərən əsərin ekran həlli tənqiddə maruz qalır. Nadir halda əsəri oxuyub filmindən tam razı qaldımaq olur. "Korluq" filmində müəyyən çatışmazlıqlar var, amma fikrimcə, bunlar daha çox romani oxu-duğumuzda görə özünü büzəyə verir - qeyri-ixtiyari beynimizdə ikisindən müqayisəsi gədr və film romana uduzur.

Əsərdə Sarmaçon adlardan imtina yolu ilə məkan və milli mənsubluq fəvqində bir mətn yaratmağa nail olursa, Meyrelleş bu "beynəlmilləliyi" korların müxtəlif irqlə mən-subluğu ilə vurğulayır. Məna ələ gəlir filmnin əsas qüsuru kifayət qədər "çirklil" olmasındadır. Romanda oxuduqlarımla təsəvvür et-diyimiz çirək filmde sətti nəzərə çatdırılır. Bəlkə də, ekran əsərində bunu çatdırmaq əsan olmayıb, ya bəlkə də heç rejissor qar-şısına belə bir məqsəd qoymayıb. Her halda, mən filmi izləyərkən rejissorun belə bir ağır əsəri ekranlaşdırma cəhətləri alqışladım. Aktyor oyununu işe ələ də ürəkəcan deyil. Fi-nal səhnələrinin ixtisarı, xüsusən, romanda-ki tek yaşayan qarı ilə bağlı hissələrin filmde yer almaması işe çox də böyük qüsür he-sab etmirəm. Notice etibarlı, 2 saatlıq film-də rejissor əsərin əsas fikrini çatdırıa bilib. Bu romani öz ağrılıqlı ilə ekrana köçürmək üçün yağıñ rejissora bir az da dəli cəsərləri lazı-m-dır.

Söhbətləşdi: Fərid Hüseyn